

*Laura Kirvelytė**

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Moldovos saugumo strategija: nuolatinio neutraliteto problema

1991 m. nepriklausomybę paskelbusi Moldova netruko susidurti su rimtomis grėsmėmis nacionaliniam saugumui, iš kurių viena stipriausių – konfliktas su separatistiniu Padniestrės regionu ir Rusijos karinių pajėgų dislokavimas šalies teritorijoje. Tuomet Moldova pasirinko nuolatinio neutraliteto saugumo strategiją, nepaisydama to, kad šalis neatitiko net minimalių neutraliteto sąlygų. Skubotai pasirinkta neutraliteto strategija ne tik neprisideda prie grėsmių Moldovos saugumui sumažinimo, bet ir kelia kliūčių šaliai pereiti prie labiau jos poreikius atitinkančios saugumo strategijos. Dar daugiau, deklaruotas nuolatinis neutralitetas gali tapti kliūtimi Moldovai siekti strateginio tikslo – integracijos į ES. Straipsnyje aptariami Moldovos neutraliteto ypatumai ir pagrindinės šios saugumo strategijos problemos. Taip pat analizuojami Moldovos neutraliteto veiksniai, žvelgiant iš skirtingų teorinių perspektyvų, bei apžvelgiamos Moldovos saugumo dilemos po Rusijos–Gruzijos karo.

Įvadas

Moldova – maža Rytų Europos valstybė¹, esanti tarp Ukrainos ir Rumunijos – tarptautinės arenos veikėjų dėmesį patraukė 2009-ųjų balandžio mėnesio pradžioje, kai po masinių falsifikacijų lydimų parlamento rinkimų šalies gyventojai sukilo prieš suklastotą valdančiosios komunistų partijos pergalę, reikalaudami surengti naujus rinkimus. Nors šie Moldovos įvykiai „spalvos“ neigavo, juos galima vadinti naujo etapo Moldovos politiniame gyvenime pradžia². Balandžio mėnesio protestai ir po jų vykę procesai į pirmą planą iškėlė šalies demokratizacijos problemas, tačiau buvo prisiminti ir ilgą laiką ignoruoti užsienio ir saugumo politikos paradoksai.

Moldovos saugumo problematikos aktualumas nekelia abejonių jau vien

* *Mgr. Laura Kirvelytė* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos vadų ir jaunesniųjų štabo karininkų kursų dėstytoja. Adresas: Šilo g. 5A, 10322 Vilnius, tel. (8-5) 2103569, el. paštas laura.kirvelyte@gmail.com

¹ Moldovos priskyrimas vienam ar kitam regionui – diskusijų objektas. Skirtinguose šaltiniuose šalis yra priskiriama skirtingiems regionams: Rytų Europai, Pietryčių Europai, Juodosios jūros regionui ar netgi Balkanams.

² Įvykiai Moldovoje „revoliucija“ nevadinami dėl keleto priežasčių. Pirmą, valdžios pasikeitimas vyko grynai instituciniu keliu: pirmalaikiai rinkimai buvo surengti ne protestuotojams reikalaujant, o opozicinėms partijoms du kartus iš eilės neparėmus komunistų kandidato į prezidento postą. Antra, demokratiškų jėgų atėjimas į valdžią kol kas yra laikinas – komunistams pasinaudojus tuo pačiu prezidento rinkimų mechanizmu, 2010 m. antroje pusėje šalyje gali įvykti antri iš eilės pirmalaikiai parlamento rinkimai.

dėl to, kad Moldova yra mažoji valstybė, esanti dviejų konfrontuojančių galių interesų susikirtimo erdvėje (tokia situacija vadinama „mažosios valstybės paradoksu“). Visgi Moldovos saugumo klausimas nacionalinėje ir tarptautinėje darbotvarkėje iki šiol būdavo nepelnytai pamirštas, nepaisant to, kad savotiška išimtimi tarp posovietinių šalių galima laikyti tiek šalies saugumo situaciją, tiek jos sprendimą.

Visų pirma, Moldova jau beveik du dešimtmečius nesėkmingai siekia „iššaldyti“ konflikto su atsiskirti siekiančia Padniestre suregulavimo. Konfliktas su Padniestre yra ne tik pagrindinis grėsmių Moldovos saugumui „šaltinis“, bet ir kliūtis darniai šalies plėtrai.

Antra, 2009 m. suėjo lygiai dešimt metų nuo 1999 m. Stambule vykusio Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) viršūnių susitikimo, kurio metu Rusija prisiėmė išsipareigojimą per keletą metų iš Gruzijos ir Moldovos teritorijų išvesti savo karines pajėgas. Moldovos atžvilgiu Rusija Stambulo išsipareigojimų neįvykdė ir šiuo metu net nebeužsimena apie karinių pajėgų išvedimo proceso atnaujinimą. Taigi Moldovos saugumo situaciją ypač apsunkina neterminuotas ir aiškios perspektyvos neturintis užsienio valstybės karinių pajėgų buvimas jos teritorijoje.

Galiausiai 2008 m. rugpjūtį išiplieskęs Rusijos–Gruzijos karas nuskambėjo kaip perspėjimas Moldovai, kad šioji galinti tapti kita Rusijos agresijos auka. Juolab kad Moldova, kaip ir Gruzija, siekia ištrūkti iš Rusijos įtakos erdvės, o narystės ES siekį įvardija kaip strateginį šalies tikslą (Gruzijos atveju tai buvo narystė NATO).

Dešimtojo praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžioje dar visai jauna Moldovos valstybė vylėsi, kad nuolatinis neutralitetas, užfiksuotas Konstitucijoje ir strateginiuose dokumentuose, „nuramins“ Rusiją ir Padniestrę bei padės sumažinti kylančias grėsmes šalies saugumui. Visgi su neutralitetu sietos viltys, galima sakyti, nepasiteisino – šiandien Moldova susiduria su tomis pačiomis grėsmėmis nacionaliniam saugumui, o neutraliteto strategija netgi grasina tapti kliūtimi šaliai siekti strateginių tikslų.

Kaip rodo tarptautinė praktika, neutraliteto strategiją mažosios valstybės renkasi siekdamos išbalansuoti tarp dviejų konfrontuojančių galių. Labai dažnai mažosios valstybės neutralumas tiesiogiai susijęs su šios ekonominiais interesais – valstybė siekia gauti ekonominės naudos iš bendradarbiavimo su abejomis galiomis, todėl yra suinteresuota „eliminuoti“ saugumo politikos klausimus iš bendradarbiavimo darbotvarkės. Vis dėlto pažymėtina, kad Moldovos neutraliteto strategija nuo pat pradžių buvo ne balansavimo, o „neveikimo“ strategija.

Moldovos akademiniame diskurse kritikos šalies saugumo strategijai protrūkis pastebimas nuo 2005-ųjų, kuomet buvo iškeltas šalies eurointegracijos tikslas. Gausus įdirbis šioje srityje priklauso Moldovos „smegenų centrams“ (angl. *think tanks*): *IDIS Viitorul*, *Užsienio politikos asociacijai (Asociația pentru Politică Externă)*, *Moldovos pro-Marshallo centrai (Centrul Pro Marshall din Republica Moldova)*, *Moldovos NATO informacijos ir dokumentacijos centrai (Centrul informare și documentare privind NATO din Moldova)*. Visgi bandymai realiai svarstyti kitas saugumo pasirinktis kol kas vangūs.

Pirma, Moldovos akademinėje bendruomenėje pastaruoju metu pastebimas polinkis remti kitą kraštutinumą – aljansą su NATO (galima paminėti *IDIS Viitorul* ekspertų parengtą studiją „Ar pasitikime NATO? Paaškinimas, kodėl Moldovai reikėtų prisijungti prie NATO“ („*In NATO We Trust? Explaining Why Moldova Would Need to Join NATO*“)). Be to, Moldovos saugumo ekspertų darbuose daugiau dėmesio skiriama saugumo politikos partnerių pasirinkimo problemai, o ne platesniam saugumo strategijos klausimui. Kitaip tariant, ieškoma atsakymo į klausimą „su kuo?“, o ne „kaip?“. Antra, akademinės minties ryšys su politika Moldovoje visą šį laikotarpį buvo menkas, tad pozityvių pokyčių šalies saugumo strategijos srityje vargu ar buvo galima tikėtis.

Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo tikslas – atsakyti į klausimą, kodėl Moldova pasirinko neutraliteto saugumo strategiją ir kokios jos perspektyvos. Pirmojoje straipsnio dalyje aptariamos Moldovos geopolitinės situacijos sąsajos su šalies saugumo strategija. Antrojoje dalyje, remiantis Moldovos strateginių dokumentų analize, apžvelgiama Moldovos saugumo strategijos raida bei aptariamos „moldaviškojo“ neutraliteto ypatybės. Trečioji straipsnio dalis skirta klausimui, kodėl Moldova iki šiol išlaikė paradoksalų savo „neutralumą“. Žvelgiant iš trijų skirtingų tarptautinių santykių teorinių prieigų – realizmo, pliuralizmo ir konstruktyvizmo – analizuojama, iš kur kyla neutralumo poreikis, kaip pasireiškia šios saugumo strategijos nepakankamumas ir kokios yra Moldovos saugumo darbotvarkės perspektyvos.

1. Moldova geopolitinėje kryžkelėje

Po šaltojo karo pabaigos nepriklausomybę paskelbusi Moldova kartu su kitomis pokomunistinėmis valstybėmis atsidūrė vadinamojoje „pilkojoje zonoje“, pasižyminčioje „galios vakuumu“ didžiųjų galių atžvilgiu.

Moldovai, kartu su kitomis „pilkosios zonos“ valstybėmis, didžiųjų galių (Rusijos ir JAV) geopolitiniuose koduose tenka barjero vaidmuo³. Tačiau, žvelgiant iš regioninės perspektyvos, Moldovos geopolitinė funkcija priklauso nuo Ukrainos – geopolitinio Rytų Europos centro – vaidmens. Vakarams (visų pirma – JAV) Moldova yra placdarmas įtakos Ukrainoje plėtrai ir konsolidavimui (demokratiškos ir provakarietiškos Moldovos egzistavimas sudarytų palankesnes sąlygas Ukrainos demokratizacijai). Tačiau Rusijai Moldova yra barjeras, blokuojantis Vakarų įtaką Ukrainai (stabili prorusiška Moldovos geopolitinė orientacija padėtų Rusijai į savo įtakos sferą „gražinti“ Ukrainą).

1991 m. rugpjūčio 27 d. nepriklausomybę deklaravusi Moldova nesvarstė grįžimo į Rusijos geopolitinę erdvę galimybes – valstybės tikslas buvo grįžti prie „istorinės tiesos“ ir atkurti glaudžius santykius su Rumunija, galbūt netgi suformuoti bendrą valstybę. Toks scenarijus būtų buvęs naudingas Vakarams,

³ Serebrian O., „Perspectivele geostrategice ale Republicii Moldova” in *Studii internationale: Viziuni din Moldova. Publicație periodică științifico-metodică*, Nr. 3(4), 2007, p. 34.

visų pirma – JAV, nes „suskaitytų“ vadinamąją posovietinę erdvę, o tai ap sunkintų Rusijos galios atkūrimą „pilkojoje zonoje“. Tačiau Rusija nesusitaikė su įtakos buvusiems sąjungininkams praradimu. Po Moldovai nesėkmingai pasibaigusio Rusijos išprovokauto konflikto su Padniestre Rusija ilgam „nukreipė“ Moldovos geopolitinės orientacijos vektorių nuo Vakarų buvusios sovietinės erdvės link.

„Priverstinę“ prorusišką geopolitinę orientaciją Moldova išlaikė ilgiau nei dešimtmetį. Geopolitinio vektoriaus krypties pokytis atsispindėjo ir šalies vidaus politikoje – nuo 1994 m. parlamento rinkimų prorumeniškos politinės jėgos parlamente nė karto neturėjo daugumos⁴, o 2001 m. parlamento rinkimus laimėjo komunistų partija su ypač prorusiška programa⁵.

Balansavimo tarp dviejų didžiųjų galių keliu Moldova pasuko apie 2005-uosius metus, kai parlamento rinkimus vėlgi laimėjo ta pati komunistų partija, tik šį kartą savo programoje strateginiu šalies tikslu įvardijusi narystės Europos Sąjungoje siekį. Tačiau komunistų eurointegracinė politika buvo vykdoma gana kukliai ir formaliai⁶, o šalies geopolitinės orientacijos vektorių „blaškėsi“ tarp Rusijos ir Vakarų. Po 2009 m. liepos 29 d. pirmalaikių parlamento rinkimų šalyje į valdžią atėjus keturioms proeuropietiškos partijoms, susijungusioms į koaliciją „Už Europos integraciją“, Moldova ryžtingai pasuko provakarietiškos geopolitinės orientacijos link.

Globaliu lygmeniu Moldova vis dar lieka „pilkojoje zonoje“ tarp Rusijos ir Vakarų, tačiau šiuo metu jau turi nemažai institucionalizuotų bendradarbiavimo su Vakarais instrumentų: Moldova yra įtraukta į ES Rytų partnerystės iniciatyvą, artimiausiu metu bus pradėtos derybos dėl Asociacijos sutarties su ES, su NATO šalis bendradarbiauja pagal 2006 m. pasirašytą Individualios partnerystės veiksmų planą. Regioninis Moldovos kontekstas taip pat palankus provakarietiskai šalies orientacijai stiprinti: Moldova sparčiai gerina ryšius su ES ir NATO nare Rumunija, kita Moldovos kaimynė – taip pat eurointegracijos keliu eiti siekianti Ukraina. Moldovos bendradarbiavimas Juodosios jūros regione taip pat prisideda prie vakarietišku vertybių ir proeuropinių aspiracijų sklaidos. Netgi posovietinėje erdvėje Moldova priklauso provakarietišku vadinamam Gruzijos, Ukrainos, Azerbaidžano ir Moldovos blokui GUAM.

Tačiau lokaliu lygmeniu Moldova susiduria su didžiausiais iššūkiais ir kliūtimis provakarietiskai geopolitinei orientacijai įtvirtinti ir išlaikyti. Visų pirma, „iššaldytas“ konfliktas su Padniestre yra pagrindinė Rusijos įtakos Moldovai išlaikymo priežastis. Kaip pastebi ekspertai, po konflikto su Padniestre „iššaldymo“ Moldova tapo valstybe su dviem vyriausybėmis, dviem vėliavo-

⁴ Josanu Y., Juc V., Rusandu I., *Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est (studiu comparat)*, Chişinău, 2008, p. 77.

⁵ Waters T., *The “Moldovan Syndrome” and Re-rusification of Moldova: Forward into the Past!*, G105, Conflict Studies Research Centre, February 2002, p. 3–4.

⁶ Molodilo D., „Republic of Moldova Within the European Security System: Partners, Challenges, Perspectives“ in *European and NATO Neighbouring Policies – New Dimensions Forregional Cooperation*, Training seminar, Chişinău, Republic of Moldova, November 28–29, 2007, p. 87.

mis ir, kas blogiausia, dviem kariuomenėmis⁷. Dar daugiau, jei šis konfliktas pereitų į aktyvią fazę, kaip tai nutiko 2008 m. rugpjūtį Gruzijoje, iškiltų reali grėsmė Moldovos išlikimui ar bent jau grėstų viso ligšiolinio „įdirbio“ bendradarbiaujant su Vakarais praradimas. Antra, provakarietišką Moldovos geopolitinę orientaciją riboja ir sudėtinga demografinė padėtis. Šalyje – vienas didžiausių ekonominės migracijos mastų visoje posovietinėje erdvėje. 2004 m. atliktų tyrimų duomenimis, ekonominę emigraciją yra pasirinkę per 600 tūkst. darbingo amžiaus Moldovos piliečių arba kas trečias darbingas moldavas⁸. Ekspertų teigimu, šiuo metu ekonominių emigrantų skaičius gali būti net iki dviejų kartų didesnis. Tokiu būdu „išsklaidoma“ kritinė provakarietiškai mąstančių gyventojų masė ir sudaromos sąlygos šalies viduje susiformuoti kritinei masei, pasisakančiai už glaudžius santykius su Rusija.

2. Moldovos saugumo strategijos raida

Dešimto praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžioje susiklosčiusi sudėtinga saugumo situacija, kurią dar labiau komplikavo nelengva politinė ir ekonominė transformacija, paskatino Moldovą pasirinkti neutralitetą kaip kompromisinę šalies saugumo strategiją. Visgi sprendimas dėl nuolatinio neutralumo buvo priimtas gana skubotai, neįvertinus Moldovos vidinės ir išorinės situacijos. Šalis nuo pat neutraliteto įtvirtinimo akimirkos visiškai neatitiko neutralioms valstybėms keliamų reikalavimų, taip pat Moldovos neutraliteto negarantavo jokia išorinė galia ir nepripažino tarptautinė bendruomenė. Paradoksalu tai, kad šiuo metu nuolatinis Moldovos neutralumas yra tapęs savotiška šalies saugumo politikos „aksioma“, kurios pagrįstumas ir tikslingumas politiniuose debatuose nesvarstomas.

2.1. Saugumo politikos raida strateginiuose dokumentuose

Suverenios valstybės saugumo strategija – kompleksinis darinys, apibūdinantis valstybės „elgseną“ siekiant užtikrinti savo saugumą nuo išorės ir vidaus grėsmių. Taigi saugumo strategija apima ir strateginius dokumentus, ir kasdieninį politinį šalies gyvenimą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad nors ne visuomet šalies saugumo politikos kryptys yra fiksuojamos strateginiuose dokumentuose, valstybės saugumo politikos gairių įtvirtinimas juose yra svarbus dėl keleto priežasčių. Visų pirma, tokiu būdu kiti tarptautinės arenos veikėjai yra „informuojami“ apie šalies užsienio ir saugumo politikos kryptis.

⁷ King Ch., *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*. Stanford University, 2000, p. 229

⁸ Мошняга В., „Международная трудовая миграция молдавского населения и проблема денежных переводов в человеческом и институциональном измерении“ in *Studii internationale: Viziuni din Moldova. Publicație periodică științifico-metodică*, Nr. 4(5), 2007, p. 23.

Antra, strateginiai dokumentai padeda išlaikyti valstybės užsienio ir saugumo politikos kryptį tęstinumą, ypač – valdžios kaitos metu.

Moldova, lyginant su kitomis pokomunistinėmis valstybėmis, gana anksti suformavo išbaigtą strateginių dokumentų hierarchiją. Svarbiausiu strateginiu dokumentu laikoma Nacionalinio saugumo koncepcija buvo priimta 1995 m. (nauja dokumento versija parlamente patvirtinta 2008 m. gegužę), iki šiol veikianti Užsienio politikos koncepcija taip pat buvo priimta 1995 m., tais pačiais metais patvirtinta Karinė doktrina. Tačiau, nors ir turédama klasikinę „formą“, strateginių Moldovos dokumentų sistema susiduria su atitikties esamai geopolitinei ir saugumo situacijai problema.

Pirmajame nepriklausomos Moldovos dokumente – 1991 m. rugpjūčio 27 d. priimtoje Nepriklausomybės deklaracijoje – jokios užuominos į šalies neutralumą nėra. Dar daugiau, kalbant apie Moldovos siekį tapti universalių ir specializuotų tarptautinių institucijų dalimi, išskiriama šalies narystės Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje (dabartinės ESBO pirmtakė) ir prisijungimo prie jos mechanizmų svarba⁹.

1994 m. liepos 29 d. priimtos Konstitucijos tonas jau iš esmės skyrėsi nuo Nepriklausomybės deklaracijos – Konstitucijos 11 straipsnyje įtvirtintas nuolatinis neutralitetas¹⁰. Neutraliteto fiksavimas Konstitucijoje – labai tvirtas saugumo politikos pareiškimas, nuo kurio atsitraukti sudėtinga tiek politiškai, tiek procedūriškai. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad nuolatinį neutralumą deklaravo tik ką nepriklausoma tapusi valstybė, kurios užsienio ir saugumo politikos kryptys dar tik formavosi.

1995 m. gegužę priimta Nacionalinio saugumo koncepcija – pagrindinis strateginis šalies dokumentas – atkartoją Konstitucijoje įtvirtintą nuolatinio neutralumo principą¹¹, tačiau plačiau jo nepaaiškino. Šiame dokumente ypač daug dėmesio skiriama vidinėms grėsmėms Moldovos saugumui (kėsinimasis į šalies konstitucinę santvarką, socialinių neramumų kurstymas, šalies ekonominio, technologinio ir gynybinio potencialo mažinimas ir pan.), o išorinės grėsmės įvardijamos gana abstrakčiai ir atrodo mechaniškai perkeltos iš „chrestomatinių“ saugumo dokumentų. Pavyzdžiui, praėjusio dešimtmečio viduryje Moldovai ne tokia aktuali terorizmo grėsmė įvardyta atskiru punktu. Kita vertus, po nesėkme pasibaigusią ginkluotą susirėmimą su Padniestre Moldovos teritorijoje likusios Rusijos 14-osios armijos keliama grėsmei įvardyti pasirinkta ypač plati „tiesioginės agresijos prieš Moldovos teritoriją“ formuluo-tė, o tuo metu aktualiausia separatizmo grėsmė išvis nepaminėta, pakeičiant ją „konfliktų Moldovos aplinkoje grėsme“.

⁹ Lege privind Declarația de Independență a Republicii Moldova, Nr.691-XII din 27.08.91, *Monitorul Oficial al R.Moldova* nr.11–12/103 din 30.12.1991.

¹⁰ Constituția Republicii Moldova, <http://www.presedinte.md/const.php?page=8100&lang=rom#8100> [2009-11-15]

¹¹ Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova și la formarea Consiliului coordonator pentru elaborarea proiectelor de legi și altor acte normative care vor reglementa construcția, pregătirea și folosirea Forțelor Armate, Nr.445-XIII din 05.05.95, *Monitorul Oficial al R.Moldova* nr.35/399 din 29.06.1995.

Nacionalinio saugumo koncepcijos tobulinimo ketinta imtis 1998 m., tačiau dėl Rusijos krizės, turėjusios sunkių pasekmių nuo Rusijos rinkos priklausomai Moldovos ekonomikai, šio tikslo teko laikinai atsisakyti¹².

2005 m. pabaigoje tuometinis šalies prezidentas Vladimiras Voroninas dekretais pavedė suformuoti dvi komisijas Nacionalinio saugumo koncepcijai ir Užsienio politikos koncepcijai tobulinti¹³. 2008 m. gegužę parlamentas pritarė naujai Nacionalinio saugumo koncepcijai. Lyginant su pirmtake, šioji jau yra gerokai konkretesnė, labiau pabrėžiamos ne vidinės, o išorinės grėsmės, pirmą vietą grėsmių sąrašė užima konfliktas su Padniestre ir grėsmė šalies teritoriniam integralumui. Visgi esminių Moldovos pirmosios Nacionalinės saugumo koncepcijos spragų naujasis dokumentas neužpildė.

Visų pirma, naujasis dokumentas susilaukė kritikos jau vien dėl formos. Moldovos Nacionalinio saugumo koncepcijoje numatyta, kad šio dokumento pagrindu bus parengta Nacionalinio saugumo strategija, numatanti šalies saugumo užtikrinimo būdus, mechanizmus, saugumo ir gynybos sektoriaus finansavimą bei šio sektoriaus reformavimą¹⁴. Kyla klausimas, kodėl 2008 m. gegužę priimtas dokumentas neapima aukščiau įvardytų aspektų. Kaip rodo tarptautinė praktika, pagrindines saugumo politikos gaires nubrėžiantį dokumentą galima formuluoti tiek kaip koncepciją, tiek kaip strategiją. Jei koncepcijos forma buvo laikoma netinkama išdėstyti tikslams ir priemonėms, užtikrinantiems nacionalinį saugumą, tuomet lieka neatsakyta, kodėl Moldovos valdžia, užuot priiminėjusi antrą iš eilės Nacionalinio saugumo koncepciją, iš karto nerengė Nacionalinio saugumo strategijos.

Pastebima tendencija, kad pagrindines šalies saugumo politikos kryptis reglamentuojantį dokumentą vadinti „koncepcija“ labiau linkusios yra posovietinės valstybės, taip siekdamos neva „sušvelninti“ dokumento pobūdį¹⁵. Moldovos atveju, dar svarstant Nacionalinio saugumo koncepcijos projektą, buvo siūlymų pavadinti dokumentą strategija, tačiau, greičiausiai bijantis neigiamos Rusijos reakcijos, to padaryti nesiryžta.

Antra, Nacionalinio saugumo koncepcija perėmė savo „pirmtakės“ turinio trūkumus. Dokumente atkartojamas, bet neišplėtojamas ir išsamiai nepaaiškinamas nuolatinio neutraliteto principas, papildant jį tik nuostata, kad Moldova negali tapti karinių aljansų dalimi. Kalbant apie Moldovos padėtį tarptautinėje arenoje, Nacionalinio saugumo koncepcijoje vienu metu numatoma ir eurointegracijos politika, ir ryšių su Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) stiprinimas. Akivaizdu, kad šie du tikslai yra nesuderinami ir vienas

¹² Minzărari D., *Proiectul Concepției securității naționale – test decisiv pentru elita politică moldovenească*, Discussion paper No. 1 August 2007, IDIS Viitorul, p. 14.

¹³ Leșanu A., „Conceptia Securității naționale: un document strategic pentru scopuri tactice“ in *Political and Security Statewatch*, Buletin analitic lunar de IDIS Viitorul, Mai 2008 Nr. 5 (12), p. 9.

¹⁴ Lege Nr. 112 din 22.05.2008 pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova Publicat : 03.06.2008 în Monitorul Oficial Nr. 97–98 art Nr : 357.

¹⁵ Minzărari D., *Proiectul Concepției securității naționale – test decisiv pentru elita politică moldovenească* (note 12), p. 6.

kitą neutralizuoja¹⁶. Dar daugiau, dokumente kalbant apie bendradarbiavimą su NATO, pakartotinai pabrėžiama, kad Moldova nesiekia tapti Aljanso nare. Iš esmės to teigti nebūtina, nes Moldovos santykis su kariniais blokais (ne tik NATO) yra išdėstytas apibrėžiant neutraliteto principą. Kita vertus, NATO išskyrimas gali neigiamai paveikti Moldovos ir NATO bendradarbiavimo plėtrą ateityje.

Trečia, priėmus naują Nacionalinio saugumo koncepciją, Užsienio politikos koncepcija taip ir liko nepakeista (nors naujosios Užsienio politikos koncepcijos projektas parengtas buvo). Taigi šiuo metu Moldovos užsienio politikos kryptis numato dar 1995 m. patvirtintas dokumentas, kuris šiuo metu yra visiškai atgyvenęs ir nebeatitinka pakitusios tarptautinės ir regioninės situacijos. 1995 m., kai buvo tvirtinama Užsienio politikos koncepcija, integracija į ES į Moldovos prioritetų sąrašą neįėjo, o dokumente numatytas tam laikmečiui realesnis prioritetas – integracija į NVS¹⁷. Šiuo metu Nacionalinio saugumo koncepcija numato integraciją į ES, Užsienio politikos koncepcija – integraciją į NVS. Iškykla strateginių dokumentų nesuderinamumo problema, kuri abu dokumentus padaro tik formalius, palikdama Moldovos saugumo politiką be realaus pagrindo.

Mažosios valstybės, veikdamos tarptautinėje arenoje, dažnai yra linkusios minimizuoti riziką, o ne maksimizuoti galimą laimėjimą¹⁸. Tai lemia atsargią, reaktyvią užsienio ir saugumo politiką. Tačiau Moldovos atveju šalies geopolitinės aplinkos ir orientacijos pokyčius atspindi tik užsienio praktinė politika, o saugumo politika yra tarsi atsieta nuo šių procesų. Todėl Moldovos saugumo strategija, suformuota 1994–1995 m., taip ir liko „išaldyta“.

Moldovos saugumo politikos paradoksalmumo priežastys susiję su tuo, kad strateginiai Moldovos dokumentai buvo priimami visų pirma siekiant „informuoti“ išorinius veikėjus (pirmiausia – Rusiją) apie šalies veikimo saugumo srityje kryptis, tačiau ilgainiui šie dokumentai tapo „amžinuoju stabdžiu“, trukdančiu šaliai pasirinkti tinkamesnę nacionalinio saugumo užtikrinimo būdą. Taigi šalies saugumo strategija atsidūrė savotiškuose „spąstuose“.

2.2. Nuolatinio neutraliteto problemos

Vienas aktualiausių ir daugiausia diskusijų keliančių Moldovos saugumo politikos klausimų – deklaruotas nuolatinis neutralitetas.

Moldovos neutraliteto strategija nuo pat pradžių buvo ne savarankiškas

¹⁶ Grosu V., „Considerații privind Concepția securității naționale a Republicii Moldova“, *Securitatea națională – imperativ strategic*, Jurnal academic Mai 2008, ediția 9, Centrul informare și documentare privind NATO din Moldova, p. 12.

¹⁷ Munteanu I. et al, *100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova in 2006*, Studii de analiză, IDIS Viitorul, Chișinău, 2006, p. 187.

¹⁸ Handel M. I., *Weak States in the International System*. London: Frank Cass, 1970, p. 52–53.

racionalus pasirinkimas, o šalies „neutralizavimo“ pasekmė¹⁹. 1991 m. rugpjūčio 27 d. Moldova deklaravo nepriklausomybę, po ko buvo laukiama, optimistinio scenarijaus atveju, – susijungimo su Rumunija, realistinio scenarijaus atveju – glaudžių ryšių su kaimyne. Rusija tuomet pabūgo, kad gali prarasti buvusią sąjungininę, ir dėjo visas pastangas, kad Moldova pasuktų bent jau neutraliteto keliu. Stipriausias Rusijos koziris buvo 1990 m. rudenį išsplieskęs iki šiol nesureguliuotas konfliktas su Padniestre. Rusijai išikišus į šį konfliktą, Padniestrėje, kuri *de jure* yra Moldovos dalis, buvo dislokuotos Rusijos karinės pajėgos. Taigi 1994-aisiais priimant Konstituciją – pirmąjį dokumentą, oficialiai įtvirtinantį neutraliteto statusą – Moldova turėjo atsiskyrimo siekiantį regioną ir jame dislokuotas užsienio valstybės karines pajėgas. Neutraliteto atmetimas tuo metu galėjo lemti ir Rusijos karinių pajėgų panaudojimą prieš Moldovą, ir galutinį Padniestrės atsiskyrimą. Reaguodama į susiklosčiusią situaciją, Moldova prisirišė „deklaratyvų“ neutraliteto statusą.

Dešimto praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžioje Moldovos valdžia visgi turėjo dar keletą priežasčių, dėl kurių ji buvo linkusi deklaruoti (ne pasirinkti, nes neutralitetas niekada realiai taip ir neveikė) neutraliteto strategiją. Visų pirma, deklaruotas neutralitetas Moldovai tapo argumentu, leidusiu, nepaisant egzistavusio spaudimo, likti nuošalyje nuo saugumo ir karinių struktūrų, kuriose Rusija dominuoja (tokių kaip Kolektyvinio saugumo sutarties organizacija)²⁰. Moldova NVS nare tapo 1991 m. pabaigoje vedama tikslo išlaikyti abipusiškai naudingus ekonominius ir socialinius ryšius, tačiau bendrumo užsienio ir saugumo politikos srityse Moldova vengė. 1993 m. Moldova, kaip ir Gruzija bei Azerbaidžanas, NVS įstatus pasirašė su išimtimi, kad nedalyvaus karinėje-politinėje dimensijoje²¹. Visgi spaudimas iš Rusijos pusės Moldovai prisijungti prie Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijos jaučiamas iki šiol²².

Antra, Moldovos Konstitucija buvo patvirtinta jau po nesėkmingai Moldovai pasibaigusio Moldovos ir Padniestrės ginkluotųjų pajėgų susidūrimo 1992 metų vasarą. Neutralumo įtvirtinimas buvo viena iš sąlygų, leidusių išlaikyti kompromisą tiek su atsiskirti siekiančiu regionu, tiek su Rusija, Padniestrėje dislokovusia savo karines pajėgas. Dar daugiau, Moldovos valdžia vylėsi, kad neutralitetas paskatins Rusiją greičiau išvesti savo karines pajėgas iš šalies teritorijos – jei Rusija nori išlaikyti Moldovą neutralią, ji privalanti gerbti neutralumo principą, reikalaujantį užsienio valstybių karinių pajėgų nebuvimo neutralios valstybės teritorijoje.

Trečia, kai kurie ekspertai teigia, kad neutralitetas leidžia šaliai sutaupyti gynybos sektoriaus sąskaita, neplėtojant stiprios kariuomenės²³. Juolab kad

¹⁹ Minzărari D., *Proiectul Concepției securității naționale – test decisiv pentru elita politică moldovenească* (note 12), p. 43.

²⁰ Marandici I., „Moldova’s Neutrality: What is at Stake?“ in *Quo vadis, Moldova?*, Lviv: Multi-M, 2007, p. 47.

²¹ Tăbărtă I., Berbeca V., *Proiectul CSI: Anatomia unui eșec*, Politice publice Nr. 7 2009, IDIS Viitorul, 9

²² Molodilo D. (note 6), p. 90.

²³ Cebotari S., Saca V., „Republica Moldova între statutul de neutralitate și aderarea la NATO“ in *Studii internationale: Viziuni din Moldova. Publicație periodică științifico-metodică*, Nr. 3(4), 2007, p. 68.

dabartinėje tarptautinėje sistemoje valstybei, siekiančiai užsitikrinti nacionalinį saugumą, stiprios kariuomenės nepakanka²⁴. Taigi lėšas, sutaupytas „griežtojo“ saugumo plėtros sąskaita, galima skirti kitoms valstybės reikmėms, taip stiprinant „švelnųjį“ šalies saugumą (taip išvengiant vadinamojo „saugumo paradokso“).

Nors neutraliteto strategiją besirenkančios valstybės paprastai siekia didesnio lankstumo ir manevro laisvės kitose valstybės gyvenimo srityse, saugumo politikoje neutralitetas yra gana nelanksti strategija, apribojanti valstybės veiksmų erdvę iki valstybės sienų. Kitaip tariant, neutralitetas iki minimumo sumažina mažosios valstybės galimybes savo saugumo šaltinių (ar jų kombinacijų) ieškoti už valstybės ribų. Moldovos atveju skubotai pasirinktas neutralitetas kelia nemažai problemų.

Visų pirma, šalies neutralumas privalo būti ne tik deklaruojamas pačios valstybės, bet ir pripažįstamas tarptautinės bendruomenės, t.y. kitos valstybės ar kiti tarptautinių santykių subjektai privalo suvokti (angl. *percept*) valstybę kaip neutralią. Svarbu ir tai, kad šiandieninėje tarptautinėje sistemoje neutralitetas yra gana retai sutinkama saugumo strategija – neutraliomis pripažįstamos arba istoriškai neutralumą sugebėjusios išsaugoti valstybės (pvz. Šveicarija), arba valstybės, kurioms balansuoti tarp didžiųjų galių padeda ekonominiai ištekliai (pvz., Azerbaidžanas). Moldovos atveju tarptautinių santykių subjektai jos nesuvokia kaip neutralios²⁵, o Rusija netgi atvirai pažeidžia Moldovos neutralitetą, dislokuodama savo karines pajėgas Moldovos teritorijoje. Dėl šios priežasties Moldovos vienašališkai deklaruotas neutralumas veikia geriausiai atveju kaip gairės šalies saugumo politikai, o ne kaip reali saugumo strategija, galinti padėti užtikrinti šios mažos valstybės saugumą.

Antra, mažos valstybės, esančios aukštos geopolitinės įtampos zonoje, saugumui užtikrinti būtinas „išorinis“ saugumo šaltinis – valstybė ar jų grupė, teikianti mažajai valstybei saugumo garantijas²⁶. Šalies neutralitetas taip pat turi būti garantuotas „iš išorės“, formaliais ar neformaliais tarptautiniais mechanizmais. Tačiau Moldovos neutralitetas neturi jokio garanto „iš išorės“ – nei formalaus, nei neformalaus²⁷. Dar daugiau, neutraliteto statusas riboja Moldovos išorinį bendradarbiavimą saugumo srityje.

Trečia, Moldovos neutralitetas neatlieka pagrindinės savo kaip saugumo strategijos funkcijos – neužtikrina Moldovos saugumo. Kaip tik jis prisideda prie permanentinio nesaugumo situacijos „konservavimo“. Separatistiniame

²⁴ Gorincioi R., „Developing National Security Concept and Strategy: Assessing Existing Needs and Risks“ in *European and NATO Neighbouring Policies – New Dimensions for Regional Cooperation*, Training seminar, Chisinau, Republic of Moldova, November 28–29, 2007, p. 52.

²⁵ Mocanu Gh., *100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova in 2008*, IDIS Viitorul, Chişinău, 2009, p. 243.

²⁶ Spiegel S., *Dominance and Diversity. The International Hierarchy*. Boston, 1972, p. 133, 136. Paimta iš: Amstrup N., „The Perennial Problems of Small States: a Study of Research Efforts“, *Cooperation and Conflict. Nordic Journal of International Studies*. Vol IX, No. 3, 1976, p. 170.

²⁷ Munteanu I. et al, *Moldova pe calea democrației și stabilității din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice*, IDIS Viitorul, 2005, p. 247.

Padniestrės regione dislokavus Rusijos karines pajėgas, Moldova tapo bejėgė ne tik „spausti“ Padniestrę dėl konflikto sureguliuojimo, bet ir ieškoti pagalbos už savo sienų. Kaip jau minėta, didžiausia grėsmė Moldovai kyla lokaliu lygmeniu, taigi neutralitetas, iš esmės skirtas valstybei „išvengti aukštos geopolitinės įtampos“, šiuo atveju nėra optimali saugumo strategija.

Ketvirta, Moldovos deklaruotas neutralitetas stabdo šalies karinių pajėgų stiprinimo ir modernizavimo procesą. Nuolatinis šalies neutralumo principas, nors ir įtvirtintas Konstitucijoje, strateginiuose dokumentuose nėra paaiškintas. Toks neapibrėžtas šalies saugumo strategijos pagrindas rodo, kad politikai ne labai įsivaizdavo, kaip neutraliteto strategija turėtų veikti Moldovos atveju. Dėl šios priežasties Moldovoje „išaldoma“ dar iš sovietmečio „paveldėta“ situacija karinėse pajėgose, stabdomos reikalingos reformos²⁸, o tai silpnina šalį ne tik iš išorės (kaip patikimą partnerį), bet ir iš vidaus.

Galiausiai valstybės saugumo strategijos funkcija – ne tik garantuoti gyvybiškai svarbų išlikimą, bet ir prisidėti prie nacionalinių interesų įgyvendinimo²⁹. Silpnas Moldovos nacionalinių interesų artikuliuojimas – viena pagrindinių priežasčių, trukdančių šaliai pasirinkti efektyvią saugumo strategiją ir verčiančių ją laikytis deklaratyvaus neutraliteto. Kita vertus, neutraliteto strategija „blokuoja“ šalies nacionalinių interesų peržiūrėjimą. Taigi susidaro „užburtas ratas“ – Moldova neperžiūri savo saugumo strategijos, nes yra priversta laikytis deklaruotos neutraliteto strategijos.

Kaip matome, nuoseklus „deklaratyvaus“ Moldovos neutraliteto laikymasis ne tik kad neprideda prie šalies saugumo užtikrinimo, bet ir gali didinti Moldovos nesaugumą, o pakeisti Konstitucijoje įtvirtintą nuolatinio neutraliteto principą galima tik referendumo keliu (142 str. 1 dalis)³⁰. Tuo tarpu viešosios nuomonės apklausos rodo, kad didžioji dalis Moldovos visuomenės (2009 m. lapkritį – 58,5 proc.) mano, kad neutralitetas yra geriausia strategija, leidžianti užtikrinti šalies saugumą³¹.

Toks neutraliteto populiarumas šalies visuomenėje gali būti paaiškkinamas keletu aspektų. Visų pirma, Moldovos visuomenė, dešimtojo dešimtmečio pradžioje išgyvenusi kad ir nedidelio masto, bet visgi ginkluotą konfliktą su separatistiniu Padniestrės regionu, turi vilties, kad neutralitetas užkirs kelią ginkluotiems konfliktams pasikartoti ateityje. Kitaip tariant, Moldovos visuomenė neutralitetą vertina ne dėl to, kad esant tokiai saugumo strategijai šalies saugumo situacija gerėja, o dėl to, kad neutralitetas leidžia šiai situacijai bent jau neblogėti. Antra, ankstyvasis Moldovos transformacijos etapas, sutapęs su proromuniškos politikos laikotarpiu, daugeliui gyventojų sukėlė nusivylimą

²⁸ Busuncean T., „Controlul democratic asupra reformei sectorului de securitate în Republica Moldova“ in *Studii Internationale: Viziuni din Moldova. Publicație periodică științifico-metodică*, Nr. 3(4), 2007, p. 55–56.

²⁹ Gorincioi R., „Developing National Security Concept and Strategy: Assessing Existing Needs and Risks“ (note 24), p. 57, 59.

³⁰ Constituția Republicii Moldova (note 10).

³¹ *Barometrul Opiniei Publice, Republica Moldova, Noiembrie 2009*, Institutul de Politice Publice, p. 110. Paimta iš http://www.ipp.md/files/Barometru/2009/final_bop_noiembrie_2009_recap.pdf [2009-12-21]

(ypač – socialinėje ir ekonominėje srityje). Taigi neutralitetas dalies Moldovos visuomenės suvokiamas kaip „saugiklis“ nuo prorumuniškos politikos nesėkmių ateityje.

„Moldaviškasis“ neutralitetas vienu metu kenčia iškart nuo dviejų ydų – jis yra netinkamai pasirinktas esamai saugumo situacijai ir netinkamai vykdomas.

Netinkamo pasirinkimo atveju susidaro situacija, kai valstybė daugiau paaukvoja savo saugumo politikos srityje nei gauna už tai mainais. Tokią padėtį galima įvardyti kaip savotišką „nuostolį“, neigiamai veikiančią ne tik saugumo, bet ir kitas sritis (pvz. užsienio politiką) ir potencialiai mažinančią šalies struktūrinę galią. Netinkamas neutraliteto strategijos vykdymas apima keletą veiksnių: išorinius, nuo Moldovos tiesiogiai nepriklausančius („išaldytas“ konfliktas su Padniestre, Rusijos kariuomenės buvimas Moldovos teritorijoje), ir vidinius (Moldovos valdžia neutralitetą suvokia ne kaip balansavimą, o kaip neveikimą). Moldovos valdžiai pakeitus požiūrį į neutralitetą, t.y. suvokus, kad ir šalies neutralumą galima užtikrinti aktyviomis pastangomis, palaipsniui nebeliktų ir išorinių kliūčių neutralitetui.

Pagrindinių sąlygų neutraliteto strategijai veikti sudarymas gerokai sumažintų grėsmę šalies saugumui (negatyvus saugumo strategijos tikslas). Tačiau tinkamas neutraliteto vykdymas neišsprendžia netinkamo pasirinkimo problemos – net ir sklandžiai veikiantis, Moldovos neutralitetas būtų savitikslis, o tai ribotų šalies struktūrinės galios didėjimą (pozityvus saugumo strategijos tikslas).

3. Moldovos neutraliteto veiksniai

Moldovos taikoma neutraliteto strategija šaliai kelia daugiau saugumo problemų nei pasiūlo jų sprendimo būdų. Visgi galima teigti, kad tiek deklaratyvaus neutraliteto įtvirtinimas dešimtojo dešimtmečio pradžioje, tiek jo išlaikymas yra Moldovos išorės ir vidaus politikos klausimų specifikos pasekmė, o ne jų priežastis. Kitaip tariant, Moldovos pasirinkimas (kad ir neoptimalus) taikyti saugumo strategiją buvo nulemtas grupės įvairaus intensyvumo veiksnių.

Mažosios valstybės nesaugumo ir saugumo užtikrinimo problemos glaudžiai susijusios su išore – dėl aukšto mažosios valstybės pažeidžiamumo lygio ji yra priklausoma nuo tarptautinės konjunktūros. Tačiau, nors didžiųjų galių konfigūracija ir apriboja mažosios valstybės saugumo pasirinktis, galutiniai pasirinkimai priklauso nuo pastarosios politinės valios. Šioje dalyje Moldovos neutraliteto „šaltiniai“ analizuojami remiantis trimis tarptautinių santykių teorinėmis prieigomis – realizmu, pliuralizmu ir konstruktyvizmu.

3.1. Tapatybės konfliktas ir politinio Moldovos pasirinkimo problema

Žvelgiant iš konstruktyvizmo perspektyvos, pamatinis veiksnys, lemiantis neutraliteto saugumo strategijos pasirinkimą ir išlaikymą – Moldovos balansavimas tarp prorumuniškosios ir promoldaviškosios politinės tapatybės.

Dėl sudėtingos ir nevienaprasmiškai interpretuojamos Moldovos istorijos³², sovietmečio „palikimo“ ir fragmentiškos nepriklausomos Moldovos tapatybės politikos šiuo metu šalyje egzistuoja gili takoskyra tarp dviejų konfrontuojančių valstybės tapatybės sampratų – rumuniškosios ir moldaviškosios.

Kova dėl nepriklausomybės Moldovoje prasidėjo nuo tautinio – rumuniškojo – judėjimo. 1989 m. rugpjūčio 27 d. prasidėjo tautinis-intelektualinis judėjimas, įgavęs Didžiojo susirinkimo (rum. *Adunarii Mare*) pavadinimą. Didžiojo susirinkimo, peraugusio į keletą dienų trukusį masinį protestą, metu buvo suformuoti šie reikalavimai: rumunų kalbos kaip valstybinės kalbos įteisinimas, suverenitetas Moldovai ir naujos Konstitucijos priėmimas. 1989 m. rugpjūčio 31 d. po labai įtempto Moldovos TSR Aukščiausiosios tarybos (AT) posėdžio tuometinis AT pirmininkas Mircea Snegur (po to tapęs pirmuoju nepriklausomos Moldovos prezidentu) paskelbė rumunų kalbą oficialia Moldovos SSR kalba. Beveik po dvejų metų – 1991 m. rugpjūčio 27 d. – priimtoje Nepriklausomybės deklaracijoje taip pat fiksuojama, kad 1989 m. rugpjūčio 31 d. Didžiojo susirinkimo metu priimtas sprendimas valstybine paskelbti rumunų kalbą. Moldovos vėliava, siekiant pabrėžti dviejų tautų bendrumą, pasirinkta Rumunijos trispalvė su Moldovos herbu vėliavos centre. Valstybės himnu tapo Rumunijos himnas „Prabuskite, rumunai“ (rum. „*Deșteaptă-te, române!*“)³³.

Panašūs procesai tuo metu vyko ir Rumunijoje. Prieš metus nuvertę Nicolae Ceaușescu režimą, rumunai puoselėjo „istorinės teisybės“ atkūrimo viltis ir rėmė nuo SSRS atsiskyrusią Moldovą. Rumunija buvo pirmoji valstybė, pripažinusi Moldovos nepriklausomybę ir užmezgusi su ja diplomatinis santykius, ji pirmoji atidarė Moldovoje savo diplomatinę atstovybę³⁴. Taigi Moldova nuo pirmųjų nepriklausomybės dienų turėjo tvirtą partnerį tarptautinėje arenoje.

Moldovos nepriklausomybę tarptautinė bendruomenė, taip pat ir pati Rumunija, laikė tarpiniu žingsniu į abiejų valstybių susijungimą. Tačiau dėl

³² Moldavijos kunigaikštystė susiformavo apie XIV a. vid. Panašiu metu ėmėsi formotis organizuoti dariniai ir Valakijoje bei Transilvanijoje. XVI a. šios trys rumunų gyvenamos žemės sudarė pirmąją personalinę uniją. 1859 m. vėl per bendrą valdovą susijungė dvi rumuniškos žemės – Valakija ir Vakarų Moldova, sudarydamos modernios Rumunijos branduolį. Nauja valstybė 1881 m. oficialiai pavadinama Rumunija. Besarabija – teritorija tarp Pruto ir Dniestro upių, faktiškai sutampanti su dabartinės Moldovos teritorija (išskyrus Padniestrę), nuo 1812 m. buvo okupuota carinės Rusijos. Būtent tuomet atsiranda skirtis tarp pavadinimų „Moldova“, kuris istoriškai apėmė Besarabiją ir Vakarų Moldovą (teritorija nuo Pruto upės iki Karpatų, šiuo metu – Rytų Rumunija) ir „Besarabija“ (etninės rumunų žemės tarp Pruto ir Dniestro). 1918 m. pradžioje Besarabija paskelbia nepriklausomybę nuo Rusijos ir prisijungia prie Rumunijos. Bendras Besarabijos ir Rumunijos valstybingumas truko iki 1940 metų.

³³ Cașu I., „Politici identificare în Moldova sovietică și post-sovietică“, *RO-MD/Moldova în două scenarii*, Centrul pentru artă contemporană, Chișinău, 2008, p. 67.

³⁴ Josanu Y. et.al. (note 4), p. 84.

vėliau išryškėjusių nesutarimų Moldova darėsi vis labiau linkusi išlaikyti savo suverenitetą. Neilgai trukus brolystės su Rumunija euforiją ėmė keisti įtampa, peraugusi į priešišumą, o rumuniškąją tapatybę išstūmė moldaviškoji.

Vadinamosios moldaviškosios tapatybės egzistavimas – pusę amžiaus trukusios sovietinės propagandos rezultatas. SSRS gyvavimo laikais visais įmanomais būdais buvo siekiama „įvartyti pleišta“ tarp Rumunijos ir Moldovos, visų pirma – paneigiant Moldovos gyventojų kaip rumunų tapatybę. Sovietų valdžia dėjo didžiules pastangas, kad neva moksliniais argumentais įrodytų moldavų tautos, kaip atskiro etnoso, egzistavimą. Iš tiesų, istoriniuose šaltiniuose galima aptikti įvardijimą „moldavas“, tačiau, pasak istorikų, tai yra nuoroda ne į etninę priklausomybę, o į teritoriją – taip buvo apibūdinami rumunai, gyvenantys Moldovos Kunigaikštystėje³⁵. Tuo pat metu sovietiniai moldavistikos tyrėjai bandė įrodyti, neva moldavų tauta yra lingvistiškai ir kultūriškai besiskirianti nuo rumunų ir turinti kitą istorinės raidos kelią. Šiam skirtingumui pabrėžti buvo „sukurta“ moldavų kalba – moldavų kalba pavadinta kirilica perrašyta rumunų kalba. Dar daugiau, sovietinės Moldovos pilietis galėjo save sutapatinti su kuo tik norėjo – moldavu, rusu, ukrainiečiu, gagaūzu, žydu, bulgaru, tik jokiū būdu ne su rumunu. Už viešą pareiškimą, kad esi rumunas, grėsė net baudžiamoji atsakomybė, kaip už nacionalizmo kurstymą ar net veiksmus prieš Moldovos SSR teritorinį integralumą. Beje, kaltinimai nacionalizmo kurstymu galėjo būti pareikšti ir dėl „pernelyg taisyklingos“ kalbos vartojimo.³⁶

Sovietmečių iškiepyta moldaviškoji tapatybė vėl pasireiškė 1994-aisiais – Moldovos Konstitucijoje valstybine kalba įvardijama (neegzistuojanti) moldavų kalba³⁷, siekiant pabrėžti savarankiškumą nuo Rumunijos. Dar daugiau, tais pačiais metais priimtas sprendimas pakeisti šalies himną – vietoje „Prabuskite, rumunai!“ pasirinktos Alexandro Mateevici eilės „Mūsų kalba“ (rum. „*Limba noastră*“). Rumunijos kaip priešiškos jėgos, pavojingos Moldovos suverenitetui, vaizdavimas tęsėsi iki pat 2005-ųjų metų. Rumuniškosios tapatybės išstūmimui pasitarnavo ir ekonominiai sunkumai. 1994 m. Moldovoje buvo stebimas precedento neturintis ekonomikos smukimas, kai šalies BVP, palyginti su 1989 m. rodikliais, sumažėjo net 50 procentų. Po keleto metų – 1998 m. – Moldova pajuto Rusijos krizės pasekmes. Viena vertus, esant ekonominiams sunkumams, tapatybės klausimai žmonėms tampa antraeiliai. Kita vertus, užklupus sunkumams, buvo populistiskai išnaudojama aliuizija į „gerus“ sovietinius laikus, o tai didino į moldaviškąją tapatybę apeliuojančių politinių jėgų populiarumą. Be to, nemažą įtaką atsitraukimui nuo rumuniškosios tapatybės turėjo ir Rusijos veiksnys.

2005 m., Moldovai išsikėlus eurointegracijos tikslą, tuometinė komunistų vyriausybė buvo priversta švelninti toną Rumunijos atžvilgiu. Tačiau santykiai

³⁵ Timpul, Pâslariuc V., „650 ani ai „statalităȃii moldovenesti“, proiect al elitelor „bugetovore““, Interviu de luni, 2009 m. vasario 23 d.

³⁶ Casu I. (note 33), p. 64.

³⁷ Sprendimas grįžti prie lotynų alfabeto priimtas 1989 m. rugpjūčio 31 d., tad jei moldavų kalba buvo vadinta rumunų kalba, perrašyta kirilica, tai Konstitucijos priėmimo metu kalbos vadinti „moldavų“ nebuvo jokio pagrindo.

su Rumunija ir toliau išliko įtempti, o komunistai tęsė neigiamo Rumunijos įvaizdžio eskalavimą. Moldovos santykiai su Rumunija pasiekė aukščiausią įtampos tašką po 2009 m. pavasarį kilusių masinių protestų, kurių režisavimu komunistų vyriausybė apkaltino Rumuniją. Tuomet kaimyninės valstybės piliečiams Moldova įvedė vizų režimą.

Tačiau visuomenėje vyko priešingas procesas: 2003 m. Moldovoje panaikinus dvigubos pilietybės draudimą, norą tapti Rumunijos piliečiais pareiškė per milijoną Moldovos piliečių, iki šiol pilietybė suteikta daugiau nei 120 tūkst. moldavų.

Naujas Moldovos ir Rumunijos santykių etapas prasidėjo po 2009 m. liepos 29 d. įvykusių pirmalaikių parlamento rinkimų, kuriuos nedidele persvara³⁸ laimėjo buvusios opozicinės partijos, susivienijusios į aljansą „Už Europos integraciją“. Naujoji prorumuniška Moldovos vyriausybė nedelsiant panaikino komunistų vyriausybės įvestas sankcijas Rumunijai ir pasuko glaudesnių santykių su pastarąja link. Moldovos ministras pirmininkas Vladas Filatas pirmo oficialaus vizito Briuselyje metu viešai pareiškė, kad jo gimtoji kalba yra rumunų³⁹ (tai buvo pirmasis toks viešas pareiškimas nuo 1994-ųjų), o 2009 m. pabaigoje oficialiuose Moldovos valdžios institucijų elektroniniuose tinklalapiuose kalbos pasirinktis iš „moldavų“ (MD) pakeista į „rumunų“ (RO)⁴⁰. Savo ruožtu Rumunija yra pasirengusi dar labiau padidinti pilietybės suteikimo mastą ir, pradėdant nuo 2010 m., kasmet Rumunijos pilietybę suteikti iki 100 tūkst. moldavų⁴¹.

Dėl stabilios politinės tapatybės nebuvimo Moldovos saugumo politika yra „pakibusi“ tarp Vakarų (visų pirma – Rumunijos, taip pat – ES ir NATO) bei Rytų (Rusijos ir NVS erdvės). Kaip taikliai pastebi Charlesas Kingas, dešimtajame dešimtmetyje Besarabijos rumunai prabudo, bet pamiršo išlipti iš lovos⁴². Tokia situacija atvedė šalį prie neutraliteto, kuris politiškai yra ne kas kita, kaip nežinojimo, ties kuria tapatybe apsistoti, pasekmė.

Geopolitiškai Moldova neturi aiškios priklausomybės konkrečiam regionui. Taigi nuo vyraujančios tapatybės krypties priklauso regiono, prie kurio siekia prisiskirti Moldova, nusistatymas (Pietryčių Europa, Juodosios jūros regionas, Rytų Europa, NVS erdvė). Regiono pasirinkimas visų pirma palengvintų rasti potencialų saugumo šaltinį, kurio atžvilgiu reiktų kreipti savo saugumo politiką, antra, konkrečiau apibrėžti grėsmes ir jų neutralizavimo būdus.

³⁸ Keturių partijų porinkiminių aljansas „Už Europos integraciją“ gavo 53 vietas 101 vietų parlamente, komunistų partija – 48 mandatus.

³⁹ Radio Free Europe/Radio Liberty, *Moldovan Premier Wants „Clear EU Perspective“*, *Financial Aid*, 2009 m. rugsėjo 30 d.

⁴⁰ Radio Free Europe/Radio Liberty, *Moldovan Government Switches to „Romanian“ Language on Websites*, 2009 m. lapkričio 28 d.

⁴¹ Rodkiewicz W., *From „virtual“ to European Democracy – the Origins and Consequences of the Political Breakthrough in Moldova*, Centre for Eastern Studies, Warsaw, December 2009, p. 79

⁴² King Ch. (note 7), p. 224.

3.2. Nuolatinis neutralitetas kaip Moldovos „neutralizavimas“

Sovietmečiu „susaldyta“ Moldovos tapatybė davė pradžią ir konfliktui su Padniestre išiplieksti, kuris netrukus buvo „išaldytas“ ir virto didžiausia grėsme Moldovos saugumui. Žvelgiant iš realistinės perspektyvos, Moldova nuo pat nepriklausomybės pradžios susiduria su nuolatine „griežtojo“ saugumo grėsme. Dar daugiau, ši grėsmė yra aukščiausio intensyvumo – grėsmė valstybės teritoriniam integralumui. Po 2008 m. rugpjūčio Gruzijos–Rusijos karo, suformavusio kraštutinio „išaldytų“ konfliktų panaudojimo precedentą, „griežtojo“ saugumo grėsmės Moldovai dar labiau išaugo.

3.2.1. „Išaldytas“ konfliktas su Padniestre – nuolatinė grėsmė Moldovos saugumui

Padniestrė – nedidelė teritorija kairiajame Dniestro krante, turinti šiek tiek daugiau nei 500 tūkst. gyventojų – istoriškai Moldovai nepriklausė, o prie Besarabijos buvo prijungta tik sovietmečiu. Sovietinėje Moldovoje Padniestrė tapo pramoniniu valstybės centru: regione buvo pagaminama 90 proc. Moldavijos SSR suvartojamos elektros energijos ir sukuriama 40 proc. Moldavijos SSR BVP⁴³.

Padniestrė buvo apgyvendinta iš visos SSRS atvykusiais rusakalbiais gyventojais, kurie rumunų (tuomet vadinta moldavų) kalbos taip ir neišmoko. 1989 m. rugpjūčio 31 d. buvo priimtas įstatymas dėl rumunų kaip valstybinės kalbos statuso. Netrukus Padniestrėje prasidėjo masiniai protestai, peraugę į separatistinį judėjimą. Pasak ekspertų, rusakalbių Padniestrės gyventojų protestai neabejotinai buvo suorganizuoti (surežisuoti), nes taip operatyviai sureaguoti į valstybinės kalbos klausimą rusakalbiai regiono gyventojai vargu ar galėjo⁴⁴. Tačiau kalbos įstatymas tapo pretekstu separatistiniams procesams Padniestrėje įgauti pagreitį. Neva argumentuodami „rumuniškojo nacionalizmo“ baime, 1990 m. rugsėjo 2 d. vadinamoji Padniestrės Moldovos respublika (PMR) paskelbė atsiskirianti nuo Moldovos, išsirinko *de facto* prezidentą (juo jau ketvirtą kadencija iš eilės yra Igoris Smirnovas) ir priėmė Konstituciją. Moldovai nesutikus su regiono atsiskyrimu, 1990 m. rudenį Dubesaryje (Dubl’sari) ir 1992 m. pavasarį Benderuose įvyko Moldovos pajėgų susidūrimai su Padniestrės *de facto* pajėgomis. 1992 m. vasarą susidūrimo Benderuose malšinti Rusija pasiuntė 14-ąją armiją – rezervistų pajėgas. Numalšinusi neramumus, 14-oji armija Padniestrėje pasiliko saugoti regione likusios Rusijos ginkluotės. 2000 m. Padniestrėje buvo apie 42 tūkst. tonų Rusijos ginkluotės. ESBO duomenimis,

⁴³ *Trilateral Plan for Solving the Transnistrian Issue. Regional Partnership for a Common Commitment Oriented Approach*. Policy paper, developed by Moldova-Ukraine-Romania expert group. Bucharest-Chisinau-Kiyv, January 2006, p. 14.

⁴⁴ Iš pokalbio su buvusiu Moldovos Ministru patarėju Rumunijoje, dr. Gheorghe Căldare, 2009 m. spalio, Kišiniovas.

per 2000–2004 m. laikotarpį iš Padniestrės buvo išvesta (išgabenta ar sunaikinta) 50 proc. visos ginkluotės⁴⁵. Šiuo metu Moldovos teritorijoje yra 1500 rusų karių ir per 20 000 tonų amunicijos.

1992 m. liepos 21 d. Rusija, Moldova ir Padniestrė pasirašė susitarimą dėl ugnies nutraukimo. Nors Rusija deklaravo atliekanti tarpininko (mediatoriaus) vaidmenį konflikto sureguliuavimo procese, Rusijos kaip susitarimo šalies statusas patvirtina faktą, kad Padniestrės konfliktas realiai vyksta ne tarp Moldovos ir atsiskirti siekiančio regiono, o tarp Moldovos ir Rusijos⁴⁶. Be to, šiuo susitarimu buvo „užprogramuota“ dar viena problema. Šiuo dokumentu buvo įkurtos jungtinės taikdarių pajėgos, kurias sudarė penki Rusijos, trys Moldovos ir du Padniestrės batalionai, dislokuoti Saugumo zonoje (10 km pločio ruožai abipus Dniestro). Tačiau susitarime nenumatytas terminas, kada taikdarių pajėgos (kurios didžiąja dalimi yra Rusijos) turės palikti regioną⁴⁷.

1994 m. spalio 21 d. Rusija ir Moldova pasirašė susitarimą dėl Rusijos karinių pajėgų Moldovos teritorijoje statuso ir buvimo termino, kuriuo Rusija išsipareigojo išvesti savo karines pajėgas iš Moldovos per trejus metus nuo susitarimo įsigaliojimo dienos⁴⁸. Tačiau šio susitarimo Rusija net nepradėjo vykdyti.

Nuo 1997 m. derybos dėl Padniestrės konflikto sureguliuavimo vyksta vadinamoju „5+2“ formatu (Moldova, Padniestrė, Rusija, ESBO ir Ukraina plius du stebėtojai – JAV ir ES, kurie buvo įtraukti 2005 m.). Derybos, deja, vyksta neefektyviai dėl galios asimetrijos: Rusija realiai turi du balsus prieš vieną Moldovos balsą, o visos kitos šalys yra veikiau stebėtojai, o ne tarpininkai. Taip pat tiesioginiai Moldovos ir Padniestrės atstovų susitikimai pastarųjų „iniciatyva“ yra visiškai „apmirę“ (nevyksta jau aštuonerius metus), ir tai rodo vienos iš konflikto šalių nesuinteresuotumą spręsti konfliktą.

2003 m. Maskva Kišinioviui pasiūlė Padniestrės konfliktą spręsti formuojant federacinę valstybę. Moldovos federalizacijos planas, numatytas Kozako memorandume (jo autorius – tuometinis Rusijos Federacijos prezidento administracijos vadovo pavaduotojas Dmitrijus Kozakas), sulaukė didžiulio pasipriešinimo tiek iš Moldovos pilietinės bendruomenės, tiek iš ES ir Vakarų pusės. Kozako memorandumas buvo atmestas dėl keleto priežasčių. Pirma, jis numatė neproporcingai didelį Padniestrės atstovavimą bendrose valdžios struktūrose, o tai suteiktų regionui blokuojančią mažumą. Antra, memorandumas numatė, kad Rusijos karinės pajėgos Moldovoje pasiliks iki 2020 metų⁴⁹.

⁴⁵ Asarov B., „Transnistria: riscuri și provocări militare, politice și de altă natură“ in Munteanu I. et al, *Moldova pe calea democrației și stabilității din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice*, IDIS Viitorul, 2005, p. 124.

⁴⁶ Busuncean T., „Separatism in the Black Sea and Caspian Sea Region as a Source of International Terrorism“, Combating Terrorism Working Group, PFP Consortium https://consortium.pims.org/filestore2/download/2339/ctwg_separatism_in_the_black_sea.pdf

⁴⁷ *Trilateral Plan for Solving the Transnistrian Issue. Regional Partnership for a Common Commitment Oriented Approach* (note 43), p. 7–9.

⁴⁸ Solomon C., Gumeniuc A., „Conflictul Transnistrean și procesul de negocieri în formatul „5+2““, *MOL-DOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, Nr. 3 (XLII), 2008, p. 176.

⁴⁹ Solomon C., Gumeniuc A. (note 48), p. 178.

Moldova, siekianti kuo greitesnio Rusijos karinių pajėgų išvedimo iš savo teritorijos, tai suvokė kaip netiesioginę valstybės okupaciją.

„Iššaldytas“ Padniestrės konfliktas – pagrindinis grėsmių Moldovos nacionaliniam saugumui šaltinis. Visų pirma, jau vien dėl „iššaldyto“ separatistinio konflikto egzistavimo Moldova susiduria su nuolatine grėsme teritoriniam integralumui.

Antra, Padniestrėje dislokuotos Rusijos karinės pajėgos Moldovai kelia realią „griežtojo“ saugumo grėsmę, ypač šaliai turint nedideles savas ginkluotąsias pajėgas (nedidelė profesionali kariuomenė, skirta palaikyti šalies vidaus tvarkai ir dalyvauti taikos palaikymo misijose)⁵⁰. Kaip parodė 2008 m. Gruzijos precedentas, Rusijos karinės pajėgos, esančios šalies teritorijoje, gali būti bet kada panaudotos prieš Moldovą.

Trečia, Padniestrėje likęs Sovietų Sąjungos „palikimas“ – didžiulės ginkluotės atsargos – Moldovai yra tiek „griežtojo“, tiek „švelniojo“ saugumo grėsmė. Didžioji dalis Kolbasnoje (Padniestrė) esančiame ginklų sandėlyje (šaltojo karo metais tai buvo didžiausias ginklų sandėlis Europoje) laikomos ginkluotės yra susidėvėjusi. Specialistų skaičiavimais, Kolbasnoje dislokuota apie 10 tūkst. tonų sprogmenų (trotilo), kurių sprogdimas savo stiprumu prilygtų atominės bombos, 1945 m. numestos Hirosimoje, sprogdimui⁵¹. Dėl susidėvėjimo ginklus judinti pavojinga, todėl juos reikia naikinti vietoje. Tačiau siekiant išvengti aplinkosauginių grėsmių (gali labai padidėti Dniestro užterštumas), ginklams naikinti turi būti naudojamos specialios technologijos, kurios yra brangios. Viena iš priežasčių, kodėl Rusija delsia išgabenti sovietų laikų ginkluotę iš Moldovos teritorijos, yra ta, jog Rusija negali sau leisti naudoti šiuolaikinių ginkluotės naikinimo technologijų.

Ketvirta, Padniestrė, valdoma kriminalinio režimo, yra tapusi regioniniu nelegalios prekybos ginklais „centru“. Padniestrėje ne tik sukauptas didelis ginkluotės kiekis (objektyvumo dėlei reikia pažymėti, kad sovietinė ginkluotė kelia didesnę grėsmę aplinkai nei „griežtajam“ regioniniam saugumui), bet ir funkcionuoja visas ginklų gamybos ciklas. Regione veikia metalurgijos fabrikas, mechaninių ginkluotės dalių gamykla, fabrike „Elektromaš“ gaminami keleto tipų šaunamieji ginklai. Gamykla „Tolikomaš“, gaminanti minų aktyvizavimo elementus, neturi analogo visoje NVS. Be to, yra žinoma, kad Padniestrė tiekė ginklus nuo Gruzijos atsiskirti siekiančiai Abchazijai⁵². Taigi Padniestrė gali tiekti ginklus ir teroristinėms bei ekstremistinėms grupuotėms.

Prekyba ginklais – ne vienintelė nelegali veikla Padniestrėje, dėl silpnai kontroliuojamų sienų veikiančioje kaip „juodoji skylė“ organizuoto nusikaltamumo veiksams (prekyba narkotikais, žmonėmis) vykdyti. Per Padniestrę gabenami dideli kontrabandos kiekiai. 2005 m. Moldovos (Padniestrės) – Ukrainos pasienyje dislokavus ES sienos apsaugos misiją (*EU Border Assistance Mis-*

⁵⁰ Mocanu Gh. (note 25), p. 243.

⁵¹ Busucean T., „Separatism in the Black Sea and Caspian Sea Region as a Source of International Terrorism“ (note 46).

⁵² Asarov B. (note 45), p. 129–130.

tion – EUBAM), kontrabandos kiekis gerokai sumažėjo, tačiau vis vien išlieka aukštas. Vien per 2008 m. Moldovos – Ukrainos pasienyje tik oficialiuose sienos kirtimo punktuose sulaikyta per 300 kontrabandinių krovinių, kurių vertė siekia 1 mln. eurų⁵³. 2006 m. kovo 3 d. Moldova ir Ukraina pradėjo įgyvendinti naują muitinės tvarką, pagal kurią Padniestrės eksporto prekės privalo gauti Moldovos muitinės antspaudus. Padniestrė šią tvarką vadino „ekonominiu genocidu“, ir ją palaikė Rusija, regionui skyrusi humanitarinę pagalbą.

Galiausiai separatistinė Padniestrė yra tapusi Rusijos įrankiu riboti Moldovos užsienio politiką ir išlaikyti šalies neutralumą. Tai puikiai įrodo 2003 m. pasiūlytas vadinamasis Kozako memorandumas, kurį įgyvendinus Moldova taptų Rusijos „vasalu“. Dar daugiau, Rusija aktyviai remia nacionalistinių-ekstremistinių jaunimo organizacijų veiklą Padniestrėje, ugdančių reintegracijos su Moldova ir proeuropietiškos Moldovos politikos priešininkus. Vienos aktyviausių ir gausiausių iš jų – jaunimo organizacija „Proryv“ („Proveržis“) bei Rusijos nacionalbolševikų partijos jaunimo atšaka. Prireikus jos gali veikti kaip neva vietinės jėgos, nepatenkintos Moldovos vykdoma politika. Šioms jėgoms jau yra priskiriami du teroro aktai šalyje – 2006 m. pavasarį susprogdinta granata troleibuse Tiraspolyje ir analogiškas išpuolis 2009 m. spalį Kišiniuje viešojo renginio metu⁵⁴.

Nesureguliuotas Padniestrės konfliktas Moldovą tarptautinėje erdvėje daro „vieno klausimo“ valstybe⁵⁵ ir trukdo šaliai sulaukti visapusiško tarptautinės bendruomenės dėmesio, o tai trukdo Moldovos plėtrai.

Neutraliteto saugumo strategija, turėjusi palengvinti kompromiso su Padniestrė paieškas, kol kas nedavė jokių rezultatų. Maža to, būtent tas pats Padniestrės konfliktas, dėl kurio Moldova deklaravo neutralumą, yra pagrindinė kliūtis pripažinti Moldovos neutralumą. Tuo pačiu metu Moldova yra vienašališkai deklaruoto neutraliteto įkaitė, nes mėginimai keisti saugumo strategiją gali išprovokuoti iššaldyto Padniestrės konflikto perėjimą į aktyvią fazę.

3.2.2. Iššūkiai Moldovos saugumui po Rusijos–Gruzijos karo

2008-ųjų rugpjūtį netikėtai išiplieskęs Rusijos–Gruzijos karas buvo rimtas signalas, išryškinęs Moldovos saugumo „deficitą“ ir paskatinęs diskusijas dėl šalies saugumo politikos efektyvumo.

Visų pirma, Moldova suvokė, kad realiai gali tapti kita Rusijos agresijos auka. Šią grėsmę dar labiau sustiprino faktas, kad Rusija Moldovą jau buvo „baudusi“: 2006-aisiais, Moldovos vynuose neva radus pesticidų, buvo uždraustas moldaviškų vynu importas į Rusiją⁵⁶, kuris iki galo nėra atnau-

⁵³ Mocanu Gh. (note 25), p. 238.

⁵⁴ Iš pokalbio su *IDIS Viitorul* asocijuotu ekspertu Mgr. Vitalie Grosu, 2009 m. spalio, Kišiniovas.

⁵⁵ Minzărari D., Ioniță V., *In NATO we Trust? Explaining why Moldova Would Need to Join NATO*, Discussion papers, Debate on Current Affairs series No. 3, October 2008-January 2009, IDIS Viitorul, p. 7.

⁵⁶ Munteanu I. et al, *100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova in 2006* (note 20), p. 77.

jintas iki šiol (tuo pačiu metu buvo įvestas embargo gruziniškiems vynams ir mineraliniam vandeniui). Rusijos rinkai iki importo apribojimo teko apie 90 proc. Moldovos vyno pramonės produkcijos, tad abejonių nekelia, kad Rusijos rinkos uždarymas turėjo politines priežastis – tai buvo „atpildas“ už sustiprėjusią Moldovos eurointegracinę ir euroatlantinę politiką. 2005 m. buvo pasirašytas trimetis Moldovos–ES veiksmų planas, 2006 m. – Moldovos–NATO individualios partnerystės veiksmų planas (IPVP), 2005 m. Moldovos–Ukrainos pasienyje dislokuota ES sienos apsaugos misija (EUBAM).

Antra, po Rusijos–Gruzijos karo grėsmė Moldovos teritoriniam integralumui tapo realesnė nei bet kada iki tol. Po to, kai Rusija *de jure* pripažino separatistinius Abchazijos ir Pietų Osetijos regionus, dar labiau išaugo tikimybė, kad ji bet kuriuo metu analogiškai gali pasielgti ir Padniestrės atžvilgiu. Beje, įdomu tai, kad Rusija neva išaugusią įtaką Moldovai pademonstravo netrukus – jau kitą dieną po Abchazijos ir Pietų Osetijos *de jure* pripažinimo Moldovai buvo primintas Kozako memorandumas, kuris pastarosios buvo atmestas dar 2005 metais⁵⁷.

Trečia, ginkluotas Rusijos ir Gruzijos konfliktas visą Rytų Europos regioną, ir taip buvusį „pilkojoje zonoje“, išstūmė į dar gilesnį saugumo vakuumą. Dar 2008 m. balandį vykusiame NATO viršūnių susitikime Bukarešte Gruzijai ir Ukrainai buvo atsakyta suteikti Narystės veiksmų planą, o po Rusijos–Gruzijos karo apie realias Gruzijos ir Ukrainos narystės Aljanse perspektyvas iš viso nebekalbama. Jungtinių Valstijų, 2009 m. pasukusių nauju santykių su Rusija gerinimo keliu, dėmesys Rytų Europai gerokai sumažėjo. Kita vertus, po 2008 m. rugpjūčio galutinai atmestas ir Rusijos, kaip galimo saugumo garanto, vaidmuo. Taigi šiuo metu Rytų Europos šalims, įskaitant ir Moldovą, belieka tik laukti, kaip pasibaigs nauju Rusijos ir Vakarų santykių etapu vadinami procesai.

Šiuo metu vykstantys globalios saugumo aplinkos pokyčiai ir padidėjusi įtampa regione po 2008 m. Rusijos–Gruzijos karo neeliminuoja Moldovos neutraliteto saugumo strategijos problemų. Priešingai, Gruzijos atvejis parodė, kad karinės jėgos panaudojimas prieš valstybę vėl tampa vienu iš užsienio politikos priemonių tarptautinėje arenoje⁵⁸, todėl saugumo garantijų klausimas mažajai valstybei yra pirminės svarbos.

Moldova, suvokdama, kad gali tapti Gruzijos precedento tęsiniu, yra linkusi remtis NATO kaimynystės veiksmu – šalies valdžia tikisi, kad Rusija nesiryš pulti šalies, turinčios bendrą sieną su NATO nare Rumunija⁵⁹. Tai vienas iš argumentų dabartinei valdančiajai koalicijai stiprinti ryšius su Rumunija, teikiančia netiesioginį saugumo „skydą“ Moldovai. Vis dėlto, nepaisant augančios Rumunijos veiksmo Moldovos saugumo politikoje svarbos, trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu Rumunijos įtaka kaimyninės Moldovos saugumo strategijai turėtų

⁵⁷ Markedonov S., „The Georgian Crisis“ New Realities and Rules of Game“ in *The Black Sea Region: a Security Minefield or a Partnership Road*, #4 Discussion papers, Intra-regional perspective of the Black Sea Affairs.

⁵⁸ Minzărari D., Ioniță V., *In NATO We Trust? Explaining Why Moldova Would Need to Join NATO* (note 55), p. 18.

⁵⁹ Mocanu Gh. (note 25), p. 225–226.

išlikti netiesioginio pobūdžio. Paradoksalu, bet tiesioginė Rumunijos parama Moldovai saugumo srityje šiuo metu gali sukelti priešingą efektą. Pirmą, kaip jau buvo minėta, nemaža dalis Moldovos visuomenės iki šiol yra rumunofobiška. Taigi, kuo labiau didėtų Rumunijos parama Moldovai, siekiančiai atsitraukti nuo nuolatinio neutraliteto, tuo aktyviau visuomenė remtų neutraliteto išlaikymą. Antra, Rusija į Moldovos santykių su Rumunija plėtrą, ypač saugumo srityje, reaguoja kur kas jautriau nei į šalies bendradarbiavimą su NATO.

3.3. NATO klausimas Moldovos saugumo darbotvarkėje

Vienas pagrindinių Moldovos neutraliteto strategijos trūkumų – ribotos partnerių saugumo srityje paieškos galimybės. Tačiau, žvelgiant iš pliuralistinės perspektyvos, Moldova visgi rado būdą apeiti nelanksčią saugumo strategiją, užmegzdama bendradarbiavimą su Vakarų saugumo struktūromis, visų pirma su NATO. Vienas iš argumentų, Moldovai renkantis neutraliteto strategiją, buvo nenoras jungtis prie saugumo struktūrų, kuriose Rusija dominuoja. Moldova iki šių dienų sėkmingai apeina visus NVS saugumo dimensijos klausimus (nedalyvauja pratybose ir pan.). Tačiau tuo pat metu neutralitetas leidžia Moldovai plėtoti bendradarbiavimą su NATO, nesukeliant aršios Rusijos reakcijos.

Moldovos bendradarbiavimas su NATO prasidėjo 1994 m., Moldovai prisijungus prie Partnerystės taikos labui (angl. *Partnership for Peace* – PfP) programos. Moldova tapo antrąja NVS valstybe (po Ukrainos), prisijungusia prie PfP⁶⁰. Įdomu tai, kad metais vėliau prie PfP prisijungusi Malta po valdžios pasikeitimo pasitraukė iš bendradarbiavimo su NATO programos, argumentuodama šį žingsnį siekiu išlaikyti šalies neutralumą⁶¹.

1997 m. Moldova prisijungė prie Partnerystės planavimo ir peržiūros proceso (angl. *Partnership Planning and Review Process* – PARP), tais pačiais metais su Aljansu pradėjo bendradarbiavimą mokslinėje srityje⁶². 2006 m. Moldovai buvo suteiktas Individualios partnerystės veiksmų su NATO planas (angl. *Individual Partnership Action Plan* – IPAP), pritaikytas prie šalies nuolatinio neutraliteto statuso ir ES integracijos siekio⁶³. 2006 m. rudenį NATO Moldovoje surengė dvi karines pratybas – *Cooperative Longbow* ir *Cooperative Lancer*. 2007 m. šalyje buvo surengtos daugiašalės pratybos *Medceur-07*⁶⁴.

Pagrindinis Moldovos neutraliteto privalumas bendradarbiavimo su NATO kontekste – santykių su NATO plėtra – neišprovokuoja audringos Rusijos reakcijos (priešingai nei Gruzijos ir Ukrainos atveju). Be to, Moldova visuomenė yra pakankamai pozityviai nusiteikusi NATO atžvilgiu. Analizuo-

⁶⁰ Druc E., „North-Atlantic Alliance Cooperation Policy: Partnership for Peace“ in *European and NATO Neighbouring Policies – New Dimensions for Regional Cooperation*, Training seminar, Chisinau, Republic of Moldova, November 28–29, 2007, p. 28–29.

⁶¹ Druc E. (note 60), p. 29.

⁶² Druc E. (note 60), p. 30–31.

⁶³ Druc E. (note 60), p. 33.

⁶⁴ Marandici I. (note 20), p. 48.

jant gyventojų požiūrį į NATO, pastebima įdomi detalė: remiantis viešosios nuomonės apklausomis, atsakydami į klausimą, koks yra optimalus Moldovos saugumo užtikrinimo būdas, už narystę NATO kaip alternatyvą neutralitetui pasisakytų 16,3 proc. apklaustųjų. Tačiau į klausimą, kaip balsuotų, jei referendumas dėl Moldovos prisijungimo prie NATO vyktų rytoj, už Moldovos prisijungimą prie Aljanso pasisakė jau net 22 proc. gyventojų⁶⁵. Tokie dviprasmiški rezultatai rodo, pirma, kad Moldovos gyventojai, kaip ir politinis elitas, šalies neutralitetą priima kaip savaime suprantamą dalyką. Antra, apklausų rezultatai taip pat gali rodyti, kad Moldovoje NATO yra suvokiamas labiau kaip politinė-karinė organizacija, o ne kaip karinis blokas⁶⁶, todėl bendradarbiavimas su Aljansu nėra suvokiamas kaip grėsmė Moldovos nuolatiniam neutralitetui.

Glaudus bendradarbiavimas su NATO Moldovai svarbus dėl kelių priežasčių. Visų pirma, įgyvendinant Moldovos–NATO IPVP (dalyvaujant bendrose karinėse pratybose ir kituose renginiuose ir plėtojant kitas bendradarbiavimo priemones), Aljansas padeda Moldovai nusistatyti saugumo sektoriaus reformų kryptis, perduoda sukauptą ekspertinę patirtį ir gerąją kitų valstybių patirtį šioje srityje. Atsižvelgiant į neužtikrintą Moldovos valdžios poziciją saugumo sektoriaus reformavimo klausimu, NATO paskatinimas ir pagalba šioje srityje ypač reikšminga. NATO vaidmuo ypač svarbus Moldovai siekiant įtvirtinti demokratinę ginkluotųjų pajėgų kontrolę, plėtoti kariškių ir civilių bendradarbiavimą bei didinti gynybos sektoriaus administravimo skaidrumą.

Antra, bendradarbiavimas su NATO leidžia likti Moldovai euroatlantinėje saugumo darbotvarkėje (Moldovai tapus „tiesiogine“ Aljanso kaimyne, t.y. Rumunijai prisijungus prie NATO, Moldovos svarba Aljansui padidėjo). Dar daugiau, NATO – dideliu prestižu tarptautinėje arenoje disponuojanti tarptautinė organizacija – prisideda prie Moldovos kontaktų su Aljanso šalimis plėtos. Tiesioginiai kontaktai su minėtomis šalimis prisideda prie valstybei žalingo Moldovos kaip „vienos problemos“ šalies įvaizdžio silpninimo.

Trečia, glaudus bendradarbiavimas su NATO yra Moldovos eurointegracinės politikos dalis. Šiuo metu galima kalbėti apie „funkcijų pasiskirstymą“ tarp ES ir NATO, kur NATO tenka atsakomybė už euroatlantinės erdvės saugumo užtikrinimą (tai, kad ES plėtoja savo karinę dimensiją, neprieštaruoja NATO vaidmeniui euroatlantinio saugumo srityje). Tai, kad visos naujosios ES narės yra ir NATO narės, yra tiesiogiai susiję su euroatlantinio saugumo užtikrinimo poreikiu.

Taigi, viena vertus, neutralitetas Moldovai leidžia plėtoti bendradarbiavimą su Aljansu, „neužkliūnant“ Rusijai. Tačiau, kita vertus, vienašališkai deklaruotas neutralitetas apriboja Moldovos integracijos į NATO galimybes. Narystės Aljanse galimybės eliminavimas iš Moldovos saugumo politikos – rimta problema⁶⁷.

⁶⁵ *Barometrul Opiniei Publice, Republica Moldova, Noiembrie 2009*(note 31), p. 110–111.

⁶⁶ Munteanu I. et al, *100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova in 2006* (note 17), p. 211.

⁶⁷ Gorincioi R., „Elaborarea noi conceptii de securitatea nationala prin prisma cooperării cu Alianța Nord-Atlantică“ in *Studii internationale: Viziuni din Moldova. Publicație periodică științifico-metodică*, Vol. IV, Nr. 3, 2007, p. 18.

Visų pirma, jei Moldova siekia realios eurointegracijos (rengiasi viena dieną tapti visateise ES nare), be narystės NATO tai padaryti bus labai sudėtinga dėl keleto priežasčių. Pirma, mažai tikėtina, kad ES ryžtųsi priimti „neutralią“ Moldovą ir prisiimti atsakomybę už jos saugumo užtikrinimą, ypač turėdama omenyje Rusijos veiksnį (ši tendencija galioja visos Rytų Europos atžvilgiu). Antra, NATO – ne tik kolektyvinės gynybos garantijos, bet ir demokratijos bei Vakarų standartų gynybos sektoriuje sklaidos priemonė. Taigi ribotus ryšius su NATO turinčios šalies demokratizacija tiesiog bus lėtesnė ir ne tokia visapusiška.

Antra, šiuo metu NATO yra vienintelė euroatlantinė saugumo organizacija, galinti teikti realias saugumo garantijas šalims-narėms. Kitos Moldovai prieinamos universalios ir regioninės saugumo organizacijos yra arba stipriai veikiamos Rusijos (pvz., JTO, ESBO), todėl negalinčios efektyviai prisidėti prie Moldovos saugumo problemų sprendimo, arba veikiančios daugiau kaip politinių diskusijų saugumo srityje „klubai“ (pvz., GUAM).

Trečia, šiandien NATO yra vienintelė politinė-karinė jėga, gebanti vykdyti efektyvų atgrasymą nuo konvencinių grėsmių. Taigi narystė NATO padėtų Moldovai išspręsti Rusijos spaudimo ir manipuliavimo problemą, bent jau „kietojo“ saugumo srityje⁶⁸.

Be to, Moldovos narystės NATO perspektyva turėtų ir teigiama „šalutinį poveikį“ – tai būtų dar vienas ryšys (bendras interesas) su kaimynine Rumunija, o tai prisidėtų prie intensyvesnio dvišalio bendradarbiavimo įvairiais lygmenimis. O suintensyvėję šalių kontaktai ir išaugęs tarpusavio pasitikėjimas (abi šalys atsidurtų po vienu „saugumo skėčiu“) padėtų greičiau įveikti „suskaidytos“ tapatybės problemą.

Po 2009 m. liepos mėnesį vykusių pirmalaikių parlamento rinkimų į valdžią atėjusios prodemokratiškos jėgos į glaudesnę šalies bendradarbiavimą su NATO žiūri kur kas palankiau nei iki tol aštuonerius metus valdžioje buvę komunistai. Tačiau kyla grėsmė, kad NATO klausimas gali tapti viena iš takoskyrų koalicijos viduje. Dvi iš keturių koalicijos partijų – Liberalų partija ir Liberalų demokratų partija – pasisako už neutraliteto strategijos peržiūrėjimą – tai atvertų kelią narystės NATO perspektyvai, tačiau kitos dvi į koaliciją įeinančios politinės jėgos – Demokratų partija ir aljansas „Mūsų Moldova“ linkusios pasisakyti už nuolatinio neutraliteto išlaikymą.

Neutralitetas Moldovai, žvelgiant iš pliuralistinės perspektyvos, reiškia spaudimo glaudžiau bendradarbiauti su Rusija „neutralizavimą“, o ne siekį likti už karinių aljansų kaip tokių ribos. Taigi labai tikėtina, kad, nusilpus Rusijos veiksmui, Moldova atsivertų narystės NATO perspektyvai.

⁶⁸ Mînzărari D., Ioniță V., *In NATO We Trust? Explaining Why Moldova Would Need to Join NATO* (note 55), p. 34.

Išvados

Moldovos neutraliteto saugumo strategija, pasirinkta daugiau nei prieš penkiolika metų, taip ir nesugebėjo padėti šaliai įveikti pagrindinių saugumo problemų. Neutraliteto strategijos neefektyvumą lėmė keletas priežasčių.

Visų pirma, neutraliteto strategija Moldovos atveju nepasiteisino, nes ji buvo klaidingai suvokta. Moldovos neutralitetas, nors ir plačiau nepaaiškinaamas strateginiuose dokumentuose, remiasi ne geopolitiniu motyvu – siekiu likti už „aukštos geopolitinės įtampos“ ribų, o „griežtojo“ saugumo grėsmė – nenoru erzinti Rusijos, dislokavusios šalyje savo karines jėgas, taip pat – integruotis į saugumo struktūras, kuriose dominuoja Rusija.

Antra, pagrindinė neutraliteto strategijos funkcija buvo padėti sklandžiai sureguliuoti konfliktą su Padniestre. Tačiau kadangi realiai konfliktas vyksta ne tarp Moldovos ir separatistinio regiono, o tarp Moldovos ir Rusijos, neutraliteto pasirinkimas buvo didelis Maskvos laimėjimas. Moldovai esant neutraliai, o tai reiškia – be saugumo garantų už valstybės sienų, Rusija įgyja galimybę „išaldyti“ Padniestrės konflikto sureguliovimą tiek, kiek tai reikalinga jos pačios interesams. Lemiamą Rusijos veiksmo įtaką Moldovos saugumo strategijos pasirinkimui rodo ir tai, kad nepriklausomybės deklaravimo metu Moldova jau buvo susidūrusi su separatizmo problema, bet 1991 m. rugpjūčio 27 d. priimtoje Nepriklausomybės deklaracijoje nebuvo nė užuominos į neutralitetą. Lūžis Moldovos saugumo strategijos raidoje įvyko po to, kai buvo pasirašytas susitarimas dėl ugnies nutraukimo tarp Moldovos, Rusijos ir Padniestrės, sudaręs sąlygas neterminuotam Rusijos karinių pajėgų buvimui šalies teritorijoje. Taigi galima teigti, kad Moldovos neutralitetas – Rusijos interesų refleksija.

Maža to, neutraliteto strategija ne tik neprisideda prie grėsmių Moldovos nacionaliniam saugumui mažinimo, bet ir kelia pavojų sklandžiam šalies strateginių tikslų įgyvendinimui vidutiniu-ilguoju laikotarpiu. Visų pirma tai pasakytina apie Moldovos narystės NATO perspektyvą. Narystės galimybės atmetimas ilguoju laikotarpiu Moldovai gali „kainuoti“ ir ES narystės perspektyvą.

Vilčių, kad nuolatinio neutraliteto statusas bus persvarstomas, teikia 2010 m. planuojamas vykdyti Moldovos Konstitucijos persvarstymas. Šiuo metu valdžioje esantis „Aljansas už Europos integraciją“ Moldovos institucinės krizės laikotarpį linkęs panaudoti strateginiams šalies tikslams ir gairėms koreguoti. Iki 2010 m. birželio, kuomet turi būti paleistas parlamentas ir paskelbti pirmalaikiai parlamento rinkimai, daugiausia dėmesio Moldovoje bus teikiama išėjimui iš institucinės „aklavietės“ ir valdžios organų tarpusavio santykių klausimams. Dar daugiau, praktika rodo, kad ekonominių sunkumų metu saugumo klausimai visuomenei yra mažiau aktualūs. Taigi artimiausiu metu peržiūrimi saugumo politikos klausimai, tikėtina, nesusilauktų pasipriešinimo „bangos“.

Vis dėlto, kaip parodė atlikta analizė, Moldovos neutralitetas yra valstybės „pasimetimo“ naujoje geopolitinėje situacijoje pasekmė. Taigi mechaniškas neutraliteto atsisakymas vargu ar atneštų esminių pokyčių. Moldovos valdžia, siekdama sukurti stabilų pagrindą naujai saugumo strategijai, šiuo metu daugiausia dėmesio turėtų skirti Rusijos įtakai mažinti, „supriešintos“ tapatybės problemai spresti ir ryšiams su kitais tarptautinės arenos veikėjais stiprinti.